

Kolejka, Josef

O charakteru revolučního hnutí a revolucí v jihovýchodní a střední Evropě v letech 1917-1920

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1961, vol. 10, iss. C8, pp. [452]-467

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101864>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF KOLEJKA (Brno)

O CHARAKTERU REVOLUČNÍHO Hnutí A REVOLUCÍ V JIHOVÝCHODNÍ A STŘEDNÍ EVROPE V LETECH 1917—1920

Revolučními vlnami z let 1917—1918, 1919—1920 a 1921—1923, podnícenými Říjnovou revolucí, byl kapitalismus v celém světě a zejména v Evropě citelně oslaben. V zemích střední a jihovýchodní Evropy¹ — v Německu, Rakousku-Uhersku, Bulharsku a v dalších zemích okupovaných německo-rakouskými imperialisty za první světové války, tj. na území dnešního Polska, Rumunska a Jugoslávie — přerostlo hnutí mas do revolucí. Tu všude vznikaly v letech 1918—1920 prvky dvojvládní a došlo k i pokusům o nastolení diktatury proletariátu.

Proč právě v těchto zemích dosahovala revoluční vlna koncem války a znovu po válce nejvyšších vrcholů? To se vysvětluje tím, že šlo o země, které (s výjimkou Německa) byly opožděny ve svém hospodářsko-politickém vývoji (politicky bylo zaostalé i Německo) za Západem a v nichž proto vznikaly ostřejší společenské protiklady. Panství kapitalismu v bývalé habsburské monarchii a v Německu bylo podlomeno prohranou válkou. Působila tu také blízkost revolučního Ruska, jehož zkušenosti poznali z bezprostřední blízkosti statisíce příslušníků zemí jihovýchodní a střední Evropy. Z uvedených okolností zároveň vyplývá možnost, ba i nutnost zkoumat průběh revolučního hnutí a přímo revolucí ve vyznačeném prostoru jako jeden proces, jako jedno hnutí (třebaže s určitými zvláštnostmi), v souvislosti s Velkou říjnovou socialistickou revolucí. Ostatně docházelo i ke spolupráci revolučních dělníků národů střední a jihovýchodní Evropy nejen v Rusku, ale i ve Vídni a zejména v Budapešti, dále na Horním Slezsku i na Těšínsku a v dalších „sporných“ pohraničních územích.

Revoluce z podzimu 1918 ve střední a jihovýchodní Evropě jsou označovány za buržoazně demokratické. Někteří němečtí historikové se sice nedávno pokusili nazývat Listopadovou revoluci v Německu (1918) „poraženou socialistickou revolucí“, ale nakonec zvítězilo dřívější označení buržoazně demokratická revoluce.² Vůbec lze říci, že marxistická historiografie se jednomyslně shoduje v tom, že revoluce na podzim 1918 v jihovýchodní a střední Evropě *proběhly a skončily* (ve své první etapě) jako buržoazně demokratické (u potlačovaných národů nabyly formy národní a demokratické). Diskuse však byla vedena o tom, zda nesměřoval vývoj i v Evropě podobně jako v Rusku k socialistické revoluci již od roku 1917, zda nešlo či nemělo jít i ve střední Evropě o socialistickou revoluci v období po Říjnové revoluci. Tuto tezi dokazovali někteří historikové NDR pro Německo. Také v Polsku byly v letech 1955—1957 proneseny podobné názory. O rozdílných názorech polských historiků na tuto otázku napsal T. Daniszewski: „Je možno diskutovat o tom, zda Polsko v roce 1917 a na přelomu let 1918—1919 stálo na prahu buržoazně demokratické

revoluce, která by rychle přerostla v revoluci socialistickou, nebo na prahu socialistické, která by nejdříve vyřešila mimo jiné otázku buržoazně demokratické revoluce.“³

U nás věnovala pozornost otázce charakteru revoluce roku 1918 Komunistická strana Československa již ve dvacátých letech⁴ a znovu v roce 1940, kdy moskevské vedení KSČ v rámci svého úkolu stanovit správnou strategii a taktiku boje proti okupantům zobecňovalo zkušenosti z boje dělnictva proti habsburské monarchii a proti české buržoazii v nově vzniklém Československu. Názory K. Gottwalda o otázce charakteru revoluce roku 1918 zachytil V. Kopecký v publikaci Klement Gottwald v Moskvě. Jsou to známé výroky, často citované v monografiích o období 1917–1920: Při pádu Rakousko-Uherska a při budování samostatného československého státu šlo u nás v podstatě o revoluci národní a demokratickou a tomu měl odpovídat postup dělnické třídy, strategie a taktika jejího revolučního předvoje, směřujícího k uskutečnění socialismu.⁵ Poválečná československá marxistická literatura se vesměs opírala o toto hodnocení, zároveň se však uznávala existence objektivních podmínek socialistické revoluce i u nás hlavně pro období po říjnu 1918. K. Gajan ve své knize Příspěvek ke vzniku KSČ říká o období 1919–1920: „Před československým proletariátem stál úkol provedení revoluce svým obsahem proletářské, socialistické, která by současně dořešila i některé úkoly nedůsledně a poločástatě provedené buržoazně demokratické revoluce.“⁶

Z přehledu názorů o charakteru např. našeho října 1918 a zejména pak z diskuse o charakteru Listopadové revoluce v Německu je zřejmé, že se jedná při řešení otázky *charakteru* revoluce o dvě věci či otázky: 1. o hodnocení revoluce či její etapy z podzimu 1918 z hlediska otázky moci či „třídního panství“ nebo „třídního přesunu“; 2. o otázku „oč šlo“ v té době a v další etapě, totiž *oč mohlo či mělo jít*, k jaké revoluci se měl proletariát připravovat, jak silná byla *objektivní historická tendence k socialistické revoluci*.⁷ V diskusích tedy šlo o hodnocení konkrétní skutečnosti (jak to bylo) a také o zjištění možnosti socialistické revoluce. K tomu je třeba říci, že řešení druhé otázky není spekulativní či podřadný problém. Naopak správné řešení této druhé otázky je do jisté míry i klíčem k hodnocení postupu proletariátu v letech 1917–1920. Vždyť jde o praktickou otázku, kterou si vůdcové revolučního proletariátu kladli a musili klást v předvečer revoluce.

Při řešení této otázky, o jakou revoluci jde, jaká revoluce se blíží, k jaké revoluci se má proletariát připravovat, vycházel Lenin nejdříve ze stavu ekonomiky a z ní vyplývajícího postavení tříd ve společnosti dané země, aby tak zjistil sílu protikladů mezi nimi a potřeby utlačovaných tříd (úkoly revoluce) i možnosti jejich revolučnosti (hnací síly revoluce a spojenci proletariátu); zároveň přihlížel Lenin k revolučnímu uvědomění proletariátu a mas, k jeho organizovanosti a schopnosti vést revoluci: bez určitého stupně uvědomělosti proletariátu nebyla socialistická revoluce možná.⁸

Při řešení otázky, zda šlo (ve smyslu „mohlo a mělo jít“) u nás a jinde v Evropě v roce 1918 a v letech 1919–1920 o buržoazně demokratické (národní a demokratické) nebo přímo o socialistické revoluce, je třeba si nejdříve ujasnit rozdíl a vzájemné vztahy těchto typů revoluce. Jsou to věci známé, takže můžeme připomenout jen hlavní závěry. V období 20. století a hlavně za první světové imperialistické války prohloubily se a propletly společenské rozpory v té míře, že řešení jedněch (buržoazně demokratických) úkolů nutilo k okamžitému řešení druhých (socialistických) úkolů; splnění prvních mohlo být zabezpečeno vyřešením druhých. Jak ukázal Lenin již ve Dvou taktikách z roku 1905, staly se obě revoluce v období imperialismu články jednoho řetězu, tj. dvěma etapami jedné revoluce. Přitom provedení druhé etapy revoluce tedy již socialistické) nebylo již především závislé na určitém stupni rozvoji

kapitalistické ekonomiky (ta totiž již byla „zralá“), ale hlavně na stupni uvědomělosti proletariátu i na spolehlivosti jeho spojenců⁹ a samozřejmě nejdříve na síle vlastního boje proletariátu proti buržoazii. „Boj a jedině boj rozhoduje, nakolik se podaří proletářsko-socialistické revoluci přerůst revoluci buržoazně demokratickou.“¹⁰ V citovaných a dalších jiných člancích dokázal Lenin, že *buržoazně demokratické revoluce v období první světové války a po jejím skončení mohly být (a vskutku se stávaly) začátkem, prologem, přístupem či etapou socialistické revoluce*. Již na začátku války psal Lenin: „Ve všech vyspělých zemích dává válka na pořad heslo socialistické revoluce, která je tím naléhavější, čím více doléhají těžkosti války na bedra proletariátu.“¹¹

Společným předpokladem pro socialistickou revoluci v mnoha evropských státech (kromě Ruska) bylo za první světové války dovršení zespolečenštění výroby a zostření hlavního společenského rozporu. Válečná ekonomika přinášela větší vykořisťování, bídu, hlad a perzekuci dělnictva i ostatního pracujícího lidu, takže masy byly přímo nuceny bojovat proti svým vykořisťovatelům. Zejména v zemích centrálních mocností prohlubovala se revoluční krize porážkami bulharské, německé i rakousko-uherské armády v létě a na podzim 1918. Situace v Bulharsku, Rakousko-Uhersku a Německu (částečně i v Itálii) před koncem války připomínala situaci v Rusku nejen v období před březnem, ale již před Říjnem 1917, a to jak rozsahem, intenzitou a cíli bojů dělnictva, rolníků a vojáků, tak i desorganizací státního aparátu. O postavení Rakouska-Uherska vyslovil se Lenin v referátě o mezinárodní situaci dne 22. října 1918: „Začíná být zřejmé, že buržoazie různých malých států, na které se teď Rakousko rozpadá, že tato buržoazie se v žádném případě neudrží, že její panství, její moc v těchto státech bude velmi krátkým, přechodným jevem, protože všude klepe na dveře dělnická revoluce.“¹² O dva týdny později hovořil Lenin o „dělnicko-rolnických revolucích“ v zemích, které patřily do sféry německo-rakouského imperialismu.

Leninovo hodnocení revoluce v zemích habsburské monarchie na podzim 1918 jako „dělnicko-rolnických“ vystihuje *hlavní hnací síly revolucí*. Uvedený název je pak vhodný a výstižný zejména pro Maďarsko. Uhry a především samo Maďarsko měly za války nejbliže k sociálním poměrům v Rusku za války. Uhersko bylo zaostalou zemí s četnými feudálními přežitky, které se tu nejvíce zostřovaly a proplély s protikladem buržoazie-proletariát, přičemž maďarská buržoazie nebyla dosud zkušena v řízení státu a neměla pevných styků s vyspělou a organizovanou buržoazií Západu. Na druhé straně pak bouřlivý růst kapitalismu od počátku 20. století vedl k vybudování velkých průmyslových podniků, takže v Maďarsku vznikala vysoká koncentrovanost proletariátu.¹³

Značně hluboká revoluční krize vznikala za války také v Německu, tedy i v zemi průmyslově vyspělé, která měla nejvíce organizované panství kapitálu.¹⁴ Prohrávající německé vládnoucí třídy ztrácely roku 1918 své dřívější pevné spojení s malo-buržoazními masami.

Zvláštní situace vznikala za války v polských zemích (hlavně v tzv. Kongresovce), kde v důsledku několikerého přesunu válečných front a koloniální politiky německých okupantů nastával úplný rozvrat výroby. Válečnými událostmi byla však zároveň doslova rozbita i dělnická třída: dělníci byli jednak navlečeni do vojenských uniforem ruských i německých či rakousko-uherských, z části utekli před Němci do Ruska a z části byli vyvezeni na těžké práce do Německa.

Povážlivých rozměrů nabývala krize vládnoucích tříd v Bulharsku. Naproti tomu v jihoslovanských zemích a hlavně u nás, kde buržoazie zavčas nebo i na poslední chvíli vytáhla „druhé železko“ a vsadila svou kartu na vítězství Dohody, převažovaly

rozpory mezi potlačovanými národy a vykořisťovatelskými třídami vládnoucích národů, které byly často méně uvědomělymi masami ztotožňovány jako rozpory mezi Čechy, Slováky, Jihoslovany, Rumuny na jedné straně a Němci či Rakušany a Maďary na straně druhé.

Skutečnost, že Češi, Slováci, Rumuni, Jihoslovani a Poláci měli odlišné postavení jako národy potlačované, vytvářela určité odlišné objektivní podmínky vývoje jejich revolucí. Pro tyto jmenované (a další jiné malé a potlačované) národy „v celé východní Evropě a ve všech koloniích a polokoloniích“ především platily „objektivní celonárodní úkoly, a to úkoly demokratické“.¹⁵ Šlo tedy ve východní Evropě, v Rakousko-Uhersku, Rusku a na Balkáně za první světové války o to, aby potlačované národy dosáhly svobody a popřípadě i státní samostatnosti.¹⁶ Tehdy za války hrozilo malým slovanským národům nebezpečí likvidace imperialistickým Německem.¹⁷ Částečně existovaly některé společné úkoly boje pracujících mas a části liberální buržoazie proti dynastiím a velkoburžoaziím či velkostatkářům také ve vlastním Maďarsku a Rakousku (za války). Naproti tomu nebylo v Německu, a tím méně ve Francii či Itálii takových objektivně celonárodních úkolů: v těchto zemích převažoval za války základní společenský rozpor mezi buržoazií a proletariátem.

Snad není třeba dokazovat, že z toho, co bylo uvedeno, nevyplývá zásadní rozdíl mezi úkoly pracujících mas potlačovaných národů a úkoly dělnické třídy vládnoucích či velkých národů. Objektivní celonárodní úkoly pracujících mas malých a potlačovaných národů nebyly v protikladu s cílem revolučního proletariátu celé Evropy a celého světa. Ostatně i u velkých a vládnoucích národů trvaly za první světové války (a vlastně i u jejím skončení) mnohé důležité demokratické úkoly, na něž revoluční proletariát musil pamatovat ve svých programech a ve své přípravě socialistické revoluce. O této spojitosti demokratických a socialistických úkolů v Evropě a ve světě vůbec se Lenin vyjádřil v roce 1916: „Sociální revoluce nemůže proběhnout jinak než jako epocha, která spojí občanskou válku proletariátu proti buržoazii ve vyspělých zemích s celou řadou demokratických a revolučních hnutí včetně národně osvobozenecých hnutí nevyspělých zaostalých a utlačovaných národů.“¹⁸

Tato Leninova charakteristika souvislosti a spojitosti demokratických či národně osvobozenecých hnutí se socialistickou revolucí byla plně potvrzena vývojem nejen v Rusku, ale i událostmi v jihovýchodní a střední Evropě v letech 1917—1918 a později. Národně osvobozenecé hnutí pracujících mas potlačovaných národů a protiválečné i protiimperialistické hnutí pracujících mas utlačovatelských národů v habsburské monarchii a Německu (a ovšem i na území okupovaném německo-rakouskými armádami) probíhalo takřka v úplně shodných intervalech až do samého konce války. O generální stávkce z ledna—února 1918, zahájené ve Vídeňském Novém městě a rozšířené po celé habsburské monarchii, v Německu a okupovaném Polsku, lze hovořit jako o jednotné a společné akci dělnictva národů střední a jihovýchodní Evropy. Pochopitelně jsou pak velmi těsné styky a vztahy různých akcí dělnictva, vojáků a pracujících lidu mezi jednotlivými zeměmi v tehdejší habsburské monarchii.

Ukažme nyní, jaké byly hlavní hnací síly a úkoly revolucí v zemích jihovýchodní a střední Evropy:

První zemí z tábora ústředních mocností, která se vzdala války pod náporom hnutí pracujícího lidu, bylo Bulharsko. Tam se vytvářely podmínky pro přerůstání protiválečného hnutí v masový revoluční boj za svržení moci velkoburžoazie již od začátku roku 1917. Hlavní formou protiválečného boje byly vzpoury vojáků a jejich dezerce z front. Demonstrační hnutí (nejdříve proti zásobování a pak i přímo proti

válce) ve městech začalo až v létě 1918. Vnitřní hospodářský a politicky rozvrat Bulharska byl dovršen porážkami jeho armád na jižní frontě, kde vzplanulo velké povstání vojáků. Toto „vladajské“ či „radomirské“ povstání, řízené předáky radikální maloburžoazie i části buržoazie, vyhlásilo svržení koburské dynastie a zřízení demokratické republiky. Protože však nedošlo ke spojení povstání vojáků s hnutím obyvatelstva ve městech a na vesnicích, podařilo se vládě vzpouru potlačit.¹⁹

Záříjové povstání bulharských vojáků je článkem řetězu vzpour v armádách ústředních mocností a zároveň počátkem jejich konečné válečné porážky. Také příslušníci jihoslovanských národů v rakousko-uherské armádě se bouřili od konce roku 1917. V jihoslovanských oblastech vznikly velmi početné „zelené kádry“ z dezertérů rakousko-uherské armády. Časté byly vzpoury také v rumunské armádě v roce 1918.

Dezerce a vzpoury bulharských, jihoslovanských a rumunských vojáků jsou zároveň svého druhu projevem a součástí protiválečného hnutí venkovského lidu národů jihovýchodní Evropy. V jihoslovanských zemích bylo pak hnutí venkovského lidu nejdůležitější silou boje jihoslovanských národů proti habsburské monarchii (jak to vyplývalo ostatně z agrárního charakteru jihoslovanských zemí). Protiválečné a protihabsburské hnutí venkovského lidu tu vrcholilo při skončení války na podzim 1918 bojem o půdu: zemědělstí dělníci a malí rolníci se dokonce uchopili na krátkou dobu i moci v říjnu—listopadu 1918 (národní výbor v provincii Bačka). Nelze však podeceňovat účast dělnictva v národně osvobozeneckém hnutí jihoslovanských národů. I v jihoslovanských městech došlo v lednu—únoru 1918 ke stávkám (a byly i založeny dělnické rady!) a dělnický 1. máj 1918 vyzněl protiválečně a protihabsbursky (protirakousky či protimaďarsky). Avšak vedoucí silou národně osvobozeneckého boje v jihoslovanských zemích se stala nakonec buržoazie, která sice na počátku války většinou spolupracovala s Habsburky, ale na jaře 1918 přijala většina politických stran bývalých jihoslovanských provincií habsburské monarchie dohodovou orientaci zahraniční odbojové emigrace (obdoba naší masarykovské emigrace) a vytvořila „Narodni Vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba“. Orgány tohoto buržoazního národního výboru přebíraly ve dnech 28.—31. října 1918 moc z rukou okupantských úřadů v Záhřebu, Rjece, Pulji, Lublani, Bosně, Hercegovině; Bělehrad a celé Srbsko byly od poloviny října 1918 vyklizeny a dobytý srbskými jednotkami dohodových armád.²⁰

V rumunských zemích byla situace poněkud spletitější. Část dnešního Rumunska byla do roku 1918 součástí Rakousko-Uherska a předválečné samostatné Rumunsko bylo od konce roku 1917 okupováno německými armádami, které tu nastolily „quislinkovskou“ vládu. Protiválečné hnutí rumunského lidu, zejména pak vojáků, mělo v letech 1917—1918 nejen protiněmecké zaměření, ale i dosti zřetelný pokrokový až přímo socialistický obsah, v důsledku styků rumunských vojáků s ruskými. V námořnictvu byly založeny revoluční výbory, které se v lednu 1918 v Oděse vzbouřily a předaly část rumunské flotily sovětské vládě. Stávkové hnutí dělníků ve vlastním Rumunsku probíhalo hlavně až od léta 1918 a vrcholilo v říjnu a začátkem listopadu 1918 založením dělnických výborů v Bukurešti a jiných podobných orgánů boje a moci pracujícího lidu v dalších místech. V Transylvánii a Sedmihradsku (které byly do r. 1918 součástí Rakousko-Uherska) vznikaly na podzim 1918 rovněž podobné orgány dělnické třídy a pracujícího lidu venkova (často pod názvem národní rady), ale vedení národně osvobozeneckého hnutí Rumunů v těchto zemích (a také v Bukovině) se zmocnila buržoazie, která pak koncem října a začátkem listopadu 1918 vyhlásila spojení jmenovaných zemí s Rumunskem.²¹

V revolučním hnutích Ukrajinců v Bukovině, uherských podkarpatských župách a ve východní Haliči v letech 1917—1918 byli hlavní hnací silou zemědělstí dělníci a malí rolníci, u nichž převládali sociální cíle hnutí (protivelkostatkářské); průmysloví dělníci v těchto zemích tvořili jen malou část obyvatelstva ukrajinské národnosti. Buržoazní ukrajínští politikové tu soupeřili s Rumuny a Poláky, a to je vedlo k orientaci na habsburskou monarchii: cílem buržoazních ukrajinských politiků z Bukoviny a podkarpatských uherských žup bylo vytvořit jakousi „Rakouskou Ukrajinu“. Ukrajinská buržoazie ve Východní Haliči vyhlásila ve Lvově 1. listopadu 1918 „Ukrajinskou lidovou republiku“, která v důsledku své protisovětské orientace neměla spojení s lidem a nemohla odolat útoku polských vojsk.²²

V polském východním Těšínsku a v západní Haliči probíhalo protiválečné a protivelkostatkářské hnutí s protihabsburským zaměřením již od roku 1917. Přitom souviselo jednak s akcemi pracujících mas v celé habsburské monarchii a zároveň s národně osvobozeneckým hnutím polského lidu v Kongresovce (a na Poznaňsku). V polských zemích pak bylo nejdůležitější spojení sociálních a národnostních bojů pracujícího lidu; protiválečné a protirakouské či protiněmecké hnutí tu přerůstalo v masové boje a ve srážky civilního obyvatelstva s policií a vojskem okupantů. Zároveň směřovalo hnutí pracujícího lidu i proti polské velkoburžoazii, jejíž část vsadila na začátku války na vítězství německého imperialismu a spolupracovala s ním až do poslední chvíle války. Ještě před rozpadem habsburské monarchie a před porážkou Německa vznikaly v polských zemích živelně různé národní rady, které se v některých menších místech východního Polska uchopovaly i moci. V dąbrowském uhelném revíru začali horníci ozbrojovat na počátku listopadu 1918 rakouské a německé vojáky a zakládali dělnické rady. Polská buržoazie měla mnohem nesnadnější úlohu (než jihoslovanská a česká) vzhledem k rozsáhlému revolučnímu hnutí ve městech i na venkově. Již koncem války zrála situace v polských zemích k dvojitým vládním.²³

Situaci u nás za války můžeme shrnout stručně. V českých zemích bylo hlavní hnací silou národně osvobozeneckého hnutí dělnictvo, které mnohokrát při svých akcích vyhlášovalo socialistická přání a také použilo proletářských forem boje. Zároveň tu třeba připomenout četné projevy proletářského internacionalismu ještě v létě 1918. V souhlasu se staršími názory Švermovými zdůrazněme rovněž účast maloměstáctva v národně osvobozeneckém hnutí, a to v českých zemích hlavně městského obyvatelstva a na Slovensku venkovského lidu. V táboře české buržoazie vítězila postupně od konce roku 1917 dohodová orientace; buržoazie postupně upouštěla od spolupráce s habsburskou monarchií a za pomoci nacionalistických předáků čs. sociální demokracie si zajistila v Národním výboře vedení národně osvobozeneckého hnutí.

Vládnoucím třídám habsburské dynastie zdála se (hlavně na počátku války) hlavním nebezpečím hnutí potlačovaných národů. K tomu však třeba podotknout, že hnutí dělnictva a pracujícího lidu rakouského a maďarského nezůstávalo nikterak pozadu za hnutím potlačovaných národů. Např. rakouští dělníci mají o něco větší procentuální podíl na stávkách v letech 1916—1918 než dělníci v českých zemích, jak alespoň ukazují oficiální statistiky (které ovšem nezachycují stávkové hnutí úplně). Zcela určitě byli v čele stávek v bývalém Uhersku maďarští dělníci. O maďarských rolnících lze rovněž tvrdit, že nezaostávali v protiválečném hnutí za pracujícím rolnictvem potlačovaných národů a národností. Protiválečné hnutí rakouského a maďarského dělnictva a pracujícího lidu umožňovalo důslednější rozvinutí národně osvobozeneckých bojů v habsburské monarchii a provedení „převratů“ v Praze, Lublani, Krakově, Lvově, Černovicích a jinde, třebaže rozhodující revoluční

vystoupení mas v Budapešti a ve Vídni proběhlo o nějaký den později než v Praze a jinde.

Nebylo tedy v zásadě protikladných cílů v hnutí potlačovaných národů a pracujícího lidu vládnoucích národů v habsburské monarchii. A snad nebyla ojedinělá ani spolupráce pracujícího lidu všech národů, jejichž nejuvědomělejší příslušníci se stávali jako zajatci v Rusku komunisty již od roku 1917 nebo alespoň spolupracovali na přípravě vzpour a povstání v rakousko-uherské armádě, jak se to podařilo v Boce Kotorské (kdy povstání připravovali Češi, Poláci, Slovinci, Chorvaté, Italové — společně s Maďary a Rakušany!)

Pokud jde o protiválečné hnutí ve vlastním Maďarsku v letech 1917—1918, tu nepochybně působil více méně oprávněný pocit určité nerovnoprávnosti Maďarů vůči Rakušanům, což se v závěrečných dnech války projevilo úplnou pasivitou maďarských vojsk na jižní frontě a jejich odchodem do Maďarska a již předtím účastí městských maloburžoazních mas v protiválečných demonstracích. Buržoazní inteligence pak vydávala i hesla samostatného maďarského státu či přímo samostatné republiky. O dělnictvu pak lze tvrdit, že bylo od roku 1917 prosáklé „sociálním revolucionářstvím“ či přímo „bolševictvím“ (úřední terminologie), jak to poznáváme nejen z rezolucí na dělnických schůzích, ale i z činů některých dělnických rad. Hnacími silami protiválečného a protirakouského hnutí v Maďarsku byli tedy dělníci, vojáci (i část důstojnictva byla činná v revolučních vojenských radách), rolníci a městská maloburžoazie. Generální stávkou dělníků a povstáním vojáků v Budapešti ve dnech 30. a 31. října byla smetena nenáviděná vláda hraběte Tiszy. Buržoazní Národní rada, která se za pomoci sociální demokracie ujala moci, neměla příliš pevné postavení.²⁵

Ve vlastním Rakousku vedlo dělnictvo protiválečné boje zároveň se socialistickými hesly v létě 1917, v lednu a červnu 1918. Důležitým rysem dělnického hnutí v Rakousku již za války staly se dělnické rady. Dělnické demonstrace z konce září 1918 a hlavně 30. října ve Vídni a zakládání revolučních rad v armádě rozhodly o tom, že část liberální buržoazie ve spolupráci se sociální demokracií upouštěla od pokusu udržet celistvost monarchie a přikročila k vyhlášení tzv. německo-rakouské republiky (s pohraničními oblastmi našich zemí!). Prozatímní národní shromáždění tohoto „Německého Rakouska“ bylo ustaveno již 21. října 1918, ale definitivně byla vyhlášena německo-rakouská republika až 12. listopadu 1918, když hrozilo rozvinutí revolučního hnutí dělnických rad. To už habsburská monarchie de facto neexistovala. Lenin mohl oprávněně prohlásit 6. listopadu 1918: „V Rakousku-Uhersku nezůstal ani kámen na kameni.“²⁶

Zatímco v obnovených či vznikajících státech jugoslávském, rumunském, československém a polském brala buržoazie do vlád sociálně demokratické ministry jen na některé a méně důležité rezorty (čemuž se sociálně demokratické strany dobrovolně podřizovaly; i polská vláda se sociálním demokratem Daszyńským ustoupila dobrovolně po pětidenní činnosti), musila maďarská a rakouská buržoazie připustit větší podíl sociálně demokratickým ministrům ve vládě; přitom však mohly i buržoazie bývalých vládnoucích národů spoléhat na spolupráci s oficiálním vedením sociálně demokratických stran.

Ještě více byla potřebí této podpory sociální demokracie buržoazii v Německu. Tam byla situace v revolučním hnutí poměrně (vzhledem k jihovýchodní Evropě) nejméně složitá. Šlo především o protiválečné a protiimperialistické hnutí německého pracujícího lidu (Slezsko, Poznaňsko a Pomořany se značným počtem polského obyvatelstva představovaly okrajovou a malou část německého státu). Hlavní hnací

silou protiválečného hnutí v Německu byli dělníci, kteří byli i vůdci vzpour ve vojsku a hlavně v námořnictvu, postupně se přidávaly i městské maloburžoazní vrstvy. Vzpourami námořníků a vojáků a zakládáním rad vojenských i dělnických v severoněmeckých městech od 3. listopadu a generální stávkou v Berlíně 9. listopadu 1918 byla smetena militaristická vláda a dynastie Hohenzollernů. Síla hnutí rad vtiskovala revoluci v etapě od 3. do 11. listopadu 1918 socialistický charakter. „Rada lidových pověřenců“ (všimněme si názvu!), složená z představitelů sociální demokracie a tzv. nezávislé sociální demokracie, začala však spolupracovat se starým státním aparátem a s reakčním velením německé armády — proti „bolševismu“ v Německu.²⁷

Ze stručného přehledu vývoje revolučního hnutí v jednotlivých státech nebo u jednotlivých národů a národností jistě je zřejmé, že nebylo *zásadního* rozdílu v průběhu revolucí na podzim 1918, že nemohlo jít o zásadně *odlišné* typy revolucí. Podobně jako bylo proniknuto hnutí dělnictva socialistickými hesly a cíli nejen v Německu, ale i u nás, v Polsku a také na Balkáně, musila probíhat revoluce zároveň jako rolnická s buržoazně demokratickými cíli nejen v převážně agrárním Maďarsku, ale i v Rakousku a také Německu na venkově i v tom případě, že by dělnické rady ve Vídni a Berlíně dobyly úplné moci (srovnej proces socialistické revoluce v Rusku!). Nejen v Německu a u nás, ale i na Balkáně byly revoluce na podzim 1918 prováděny více nebo méně zřetelnými proletářskými metodami. Všude obsahovaly revoluce více nebo méně zřetelné proletářské momenty, které si mohly dříve (Maďarsko, Rakousko, Polsko) nebo později (Bulharsko, Československo, Rumunsko, Jugoslávie) vynucovat přerůstání revoluce v socialistickou. I u potlačovaných národů směřovaly revoluce na podzim 1918 nejen proti národnostnímu útisku, ale i proti panství velkoburžoazie. Všude šlo o *sociální* revoluce. Lenin se o tom vyslovil ve svém referátě o situaci v Evropě na VI. Všeruském mimořádném sjezdu sovětů 8. listopadu 1918: „Dnes je většina zemí, které patřily do sféry německo-rakouského imperialismu, zachváčena požárem (Bulharsko, Rakousko, Maďarsko). Víme, že po Bulharsku přeskočila revoluce do Srbska. Víme, jak tyto dělnicko-rolnické revoluce prošly Rakouskem a došly do Německa. Celá řada zemí je nyní v plameni dělnické revoluce.“²⁸

Ponechejme zatím stranou řešení otázky, proč se nepodařilo pracujícímu lidu prosadit v revolucích z podzimu 1918 jeho cíle. Nedůslednost a polovičatost revolucí, resp. „převratů“ z podzimu 1918 není však v rozporu s tím, že tyto revoluce obsahovaly proletářské momenty a že objektivně směřovaly k socialistické revoluci. Všem revolucím z podzimu 1918 je společné, že jejich důležitou ideologickou silou byly ideje Velké říjnové socialistické revoluce, která se musila nutně stát v tehdejší situaci podnětem a příkladem dělnictva a pracujícího lidu v Evropě a v celém světě. Vřelé sympatie, jež projevovali dělníci v zemích jak ústředních mocností, tak i v táboře Dohody, jsou jistě důležitým svědectvím souvislosti revolučních bojů v Evropě se socialistickou revolucí v Rusku a zároveň dokladem toho, jak mnoho společných zájmů měli dělníci a pracující masy jednotlivých evropských zemí. Konečně lze k tomu dodat, že na vývoj revolucí v jihovýchodní a střední (a ještě více v severovýchodní) Evropě působil nejen „ohlas“ revoluce v Rusku prostřednictvím často zkomolených zpráv cenzurovaného tisku; ještě před skončením války vrátilo se z revolučního Ruska do Německa a Rakouska-Uherska tři čtvrti miliónu osob a brzy po válce se postupně vracely další statisíce příslušníků skoro 2,5 miliónové armády německých a rakousko-uherských zajatců v Rusku. Podle svědectví zahraničních buržoazních autorů (žijících za války v Rusku), prohlásilo se již v roce 1917 na sto tisíc zajatců „pro bolševiky“. Neznáme přesná čísla vrátivších se revolučně smýš-

lejších a socialisticky uvědomělých zajatců Němců, Rakušanů, Maďarů, Poláků, Čechů, Srbů a jiných ještě za války (zdá se, že hlavní kádr zahraničních komunistů a krasnoarmějců se vracel z Ruska až v listopadu 1918 a hlavně po jaru 1919), ale o jejich přímém vlivu na vedení četných vzpour v armádách ústředních států není sporu. Víme pak bezpečně o jejich činnosti v revolučním dělnickém hnutí od listopadu 1918 v Maďarsku, Polsku, Německu i u nás.²⁹ Nejvyspělejší dělníci evropských národů, kteří se za války ocitli v Rusku, pak snili od roku 1917 o provedení celosvětové proletářské revoluce. Věřili v možnost spolupráce pracujícího lidu evropských národů a vydávali výzvy ke společnému postupu. Sovětské soudruzi předpokládali, že k takové spolupráci pracujícího lidu dojde v bývalé habsburské monarchii: pozdravující začátkem listopadu 1918 osvobození národů Rakouska-Uherska ze jha Habsburků, vyzývali ke spolupráci rakouské (německé), maďarské, české a také rumunské a chorvatské dělníky, vojáky a rolníky na vybudování „Svazu svobodných národů“.

Příchod komunistů z Ruska znamenal velkou pomoc revolučnímu dělnickému hnutí v jednotlivých státech jihovýchodní a střední Evropy po říjnu—listopadu 1918. Živelně revoluční vření, vyvěrající nadále z objektivní situace (hluboké krize kapitalismu), dostávalo nyní jasnější politické cíle. Radikalizace hnutí mas, podnícená vůbec se vracejícími vojáky z front (někde a někdy i se zbraněmi), vrcholila vlastně až po skončení války, v měsících listopad 1918—leden 1919, kdy se stalo hnutí dělnických rad po vzoru ruských sovětů vskutku hnutím masovým nejen v Německu a Rakousku i Maďarsku, ale i v Polsku a rozšiřovalo se do dalších zemích v jihovýchodní Evropě i na Západě! A právě v pokračování revolučního hnutí ve všech zemích střední Evropy (zejména v Německu) a v jeho prohloubeném sociálně politickém obsahu viděl Lenin důkaz svého přesvědčení o tom, že „vskutku začala éra světové proletářské, komunistické revoluce“. Její objektivní podmínkou byl „rozklad imperialismu v Evropě“, „kapitalistické rozpory“, které „válka neslýchaně vyhrotila“.³⁰ V prvních měsících po skončení války (a vlastně po celé období 1918—1920) nebyla buržoazie schopna organizovat výrobu a odstranit nezaměstnanost a její narušený státní aparát (většinou převzatý od starých vlád z období války) bránil jen s velkými obtížemi náporu mas na panství kapitálu.

Toto „pokračování“ revoluce je nejzřetelnější v Německu a v Maďarsku. V Německu tvoří Listopadová revoluce etapu od počátku listopadu 1918 až vlastně do ledna 1919, kdy vláda „lidových pověřenců“ veřejně vystoupila proti revolučnímu dělnickému hnutí a potřela pokus Revolučního výboru (s Liebknechtem v čele) vyhlásit německou lidovou republiku. Od ledna 1919 se vyjasňuje v Německu situace, revoluční proletariát začíná poznávat rozestavení sil za revoluce a odhaluje kontra-revoluční smýšlení a činy sociální demokracie. Vývoj v Německu si tehdy na přelomu let 1918—1919 přímo vynucoval řešení otázky: buď buržoazní parlamentarismus nebo vláda rad dělníků a vojáků. Od vánočních svátků roku 1918 došlo v Německu k celé řadě pokusů o revoluční povstání v Berlíně, Porúří, Bavorsku, na Horním Slezsku i jinde. Mnichovský revoluční proletariát nastolil v dubnu 1919 na krátký čas sovětskou republiku v Bavorsku, když několik dní předtím vyhlásili „republiku rad“ (Räterepublik) s provokačními úmysly pravicovní sociální demokraté.³¹

V Maďarsku sice byl hned v říjnu—listopadu 1918 jasný buržoazně demokratický obsah činnosti nově nastolené Národní rady a maďarská buržoazie vystupovala od počátku své vlády otevřeně a drsně proti revolučnímu hnutí dělníků a rolníků; ale její mocenské orgány neměly té síly a tolik zkušeností jako buržoazie v Německu. Rostoucí vliv Komunistické strany Maďarska (založené v prosinci 1918) pak umožňo-

val, aby stupňující se nápor maďarského proletariátu pokračoval po listopadu 1918 po vzestupné linii až do března 1919, kdy mimo jiné i nepřiznivý postoj vítězných dohodových států k maďarské buržoazii urychlil její krach a vyhlášení Maďarské republiky rad. Období listopad 1918—březen 1919, kdy některé dělnické, vojenské i rolnické rady pod vedením komunistů nastolovaly vládu dělníků a rolníků na několika místech a vytvářely tak dvojvládi v Maďarsku,³² stalo se etapou přerůstání buržoazně demokratické revoluce v socialistickou.

Rovněž v Rakousku pokračovalo revoluční hnutí dělnictva a části vojáků (venkov zůstal pod vlivem klerikální reakce) i po 12. listopadu 1918. Předáci rakouské sociální demokracie přiznali již v průběhu let 1918—1920 a později, že dělnická třída Rakouska měla možnost nastolit svou moc.³³ Revoluční události v Německu a v Maďarsku měly v Rakousku velký ohlas a prohlubovaly sociálně politický obsah boje dělnictva, které tu vrcholily v květnu a červnu 1919 rozsáhlými srážkami s policií a vojskem. K otevřenému pokusu o převzetí moci dělnictvem v Rakousku nedošlo, neboť vedení sociální demokracie ovládlo vrcholné orgány dosti rozšířeného hnutí dělnických rad.

V Polsku byl již v říjnu—listopadu 1918 zřetelný politický obsah boje dělnictva proti vlastní buržoazii. Tento proletářský moment buržoazně demokratické revoluce v polských zemích na podzim 1918 pokračoval a rozvíjel se hnutím dělnických (a také rolnických) rad, v jejichž poměrně husté síti měli komunisté celou třetinu delegátů. Rovněž o Polsku lze říci, že tam existovaly v období říjen 1918 — březen (po případě až červenec) 1919 prvky dvojvládi. Lenin mluvil v březnu 1919 o „zrající polské revoluci“ a odhadoval, že v Polsku „podle našeho kalendáře není už daleko Říjen“.³⁴

V Rumunsku, Jugoslávii, Bulharsku a u nás sice rovněž trvala revoluční nálada mas po říjnu—listopadu 1918, ale hnutí dělnictva bylo tu převážně živelné (došlo ovšem již v tomto období k pokusům o generální stávkou a v důsledku celkových poměrů v Jugoslávii, Rumunsku a Bulharsku vyzněly tu akce 1. května 1919 jako třídní politické demonstrace) a nesměřovalo ještě přímo proti vládě buržoazie. K rozhodujícím střetnutím proletariátu s buržoazií docházelo v těchto zemích a jinde (Itálie) v druhé polovině roku 1919 nebo až v roce 1920. Vedle revolučního obsahu hnutí dělnických rad v Polsku a rozsahu stávkových bojů v Jugoslávii a Rumunsku je pak zejména vyhlášení Slovenské sovětské republiky v červnu 1919 dokladem, že v nových nástupnických státech bývalé habsburské monarchie nebyl nacionalismus mas bývalých potlačovaných národů nepřekonatelnou překážkou.

K důležitým událostem světového revolučního dělnického hnutí v prvním období po skončení světové války patří i pokus o celoevropskou politickou demonstraci proti imperialistickému zasahování v sovětském Rusku a Maďarsku 21. července 1919. Z podnětu uvědomělých dělníků Francie, Itálie a Anglie byla organizována akce, která sice nedosáhla plánovaných cílů v dohodových státech, ale přece se rozšířila do většiny evropských zemí. Tlak dělnictva přinutil i sociálně demokratické strany k souhlasu provést tuto internacionální protestní demonstraci také v Německu, Rakousku, Československu, Polsku, Rumunsku, Bulharsku a Jugoslávii (tam byl 21. červenec největším poválečným politickým hnutím dělnictva). Akce z 21. července 1919 je důležitým svědectvím sympatií i západoevropských dělníků s cílem Říjnové revoluce.³⁵ Utvoření sovětské republiky v Maďarsku a pokusy o nastolení vlády revolučního proletariátu v Bavorsku a na východním Slovensku a rovněž generální stávky a demonstrace v Polsku a Rakousku v období březen—červenec 1919 znamenají první vrchol poválečné revoluční vlny v Evropě. Buržoazii se podařilo

odrazit nápor mas, skoncovat s revolučními dělnickými radami (Polsko v červenci), obnovit svou vládu a nastolit přímo diktaturu (Maďarsko v srpnu).

Ve většině zemí však revoluční hnutí mas pokračovalo, když objektivní situace nadále přímo nutila pracující lid do nových bojů proti vládě buržoazie a velkostatkářů a když sílil vliv komunistických skupin či přímo stran, jimž se dostávalo pomoci Komunistické internacionály. Rozvíjelo se i v zemích, jež vyšly z války vítězně. V druhé polovině roku 1919 došlo k vážnějším akcím v Bulharsku, kde byla vyhlášena v prosinci 1919 generální stávk. Na jaře 1920 přerůstalo revoluční hnutí v Německu opět v pokusy o uchopení moci a rovněž v severní Itálii překračovalo v té době hnutí dělnictva dřívější „legální“ charakter generálních stávek. V Jugoslávii začala na jaře 1920 vlna úplných stávek v některých výrobních odvětvích; při stávce železničářů došlo k ojedinělým pokusům vyhlásit místní vlády rad. V Rakousku konečně v létě 1920 zesílil význam komunistů v dělnických radách a prohlubovala se radikální nálada pracujících mas ve městech; na druhém kongresu KĪ v červenci—srpnu 1920 byly přirovnávány poměry v Rakousku k situaci v Rusku před říjnem 1917. Vůbec v létě 1920 vrcholila revoluční nálada mas v celé Evropě pod dojmem úspěchů Rudé armády nad Poláky v červenci—srpnu 1920. A nebyly to jen stávky dělníků, které mířily postupně již přímo proti vládě buržoazie, nýbrž i revoluční akce vesnické chudiny a malých rolníků, které tvořily důležitou součást revolučního hnutí zejména v Jugoslávii a také v Rumunsku, Bulharsku a Polsku. V Polsku se ustavil ve východních oblastech v červenci 1920 Prozatímní polský revoluční výbor, který i vzor svému krátkému působení nastoloval v řadě míst vládu dělnictva a chudého rolnictva. Revoluční dělnické hnutí vrcholilo v Itálii pokusem o zabránění továren v září, v Rumunsku generální stávkou v říjnu a u nás generální stávkou v prosinci 1920, kdy dělníci zvítězili na krátkou dobu v prvních srážkách s vojskem na několika místech.

Revoluční hnutí dělnictva přerostlo tedy v socialistickou revoluci v Maďarsku, přerůstalo v Německu a Rakousku a směřovalo k tomuto cíli i jinde v Evropě. Lenin o tom psal začátkem roku 1920: „V prvních dobách revoluce (roku 1918 — J. K.) mnozí doufali, že v západní Evropě (rozuměj západně od Ruska! — J. K.) začne socialistická revoluce, jakmile skončí imperialistická válka, neboť ve chvíli, kdy masy byly ozbrojeny, mohla revoluce proběhnout s největším úspěchem i v některých zemích na západě.“³⁶

Proč se tak nestalo? Zabraňovaly tomu objektivní okolnosti, jakými byly ve střední a jihovýchodní Evropě spory ba i války mezi jednotlivými státy o Banát, Sedmihradsko, Dobružu, Makedonii, Tyroly, Těšínsko, Horní Slezsko, Halič apod.? Tyto spory byly nepochybně živnou půdou nacionalismu i v dělnickém hnutí, ale na druhé straně zároveň války oslabovaly postavení buržoazie jednotlivých zemí, takže nemohly být rozhodující příčinou nedokončení procesu socialistické revoluce či její porážky. Odpověď na naši otázku dal Lenin ve zmíněném projevu o možnosti vítězné socialistické revoluce v západní Evropě: „Bylo by se to mohlo stát, kdyby se nebylo ukázalo, že v západní Evropě je příliš hluboký rozkol mezi proletariátem, příliš mnoho zrady mezi bývalými socialistickými vůdci.“³⁷ Koncem války bylo v Evropě (mimo Rusko) příliš málo revoluční uvědomělosti, nebylo známo marxisticko-leninské pojetí strategie a taktiky v socialistických stranách. Bulharští těšňaci sice nadšeně oslavovali Říjnovou revoluci, ale k vojenskému povstání v září 1918 se postavili „neutrálně“, nedali pokyn dělnictvu připojit se k povstání. Stoupců Zimmerwaldské internacionály v jihoslovanských zemích a vůbec v jednotlivých zemích habsburské monarchie bylo příliš málo. Rakouští leví radikálové a maďarští revoluční socialisté neměli spojení s dělnictvem. Polští členové SDKPiL a PPS-levice

byli zase tak nadšeni ideou proletářské revoluce, že až podléhali vlivu automatického příchodu „mezinárodní“ revoluce do Polska. Výstava komunistických stran v letech 1918–1920 trvala déle než reorganizace sil buržoazie.

Můžeme tedy shrnout úvahu o charakteru revolucí z roku 1918 a jejich pokračování v letech 1919–1920:

Objektivní předpoklady revolučního hnutí v jednotlivých zemích jihovýchodní a střední Evropy v letech 1917–1918 a potřeby vykořisťovaných tříd dávaly na pořad dne řešení především základních demokratických úkolů. Revoluce z podzimu 1918 se stávaly buržoazně demokratické svými objektivními úkoly („objektivně celonárodními úkoly“ u malých a potlačovaných národů), účastí maloburžoazních tříd a národních buržoazií a hlavně výsledkem (hegemonií národní buržoazie v hnutí potlačovaných národů a nastolením vlády liberální buržoazie a pravicových sociálních demokratů při převratech v Maďarsku, Rakousku a Německu). Jak víme z díla Leninova, mohlo dojít k rozhodujícímu utkání proletariátu s buržoazií za těchto podmínek: 1. nepřátelské třídní síly jsou uvedeny ve zmatek, navzájem se porvaly a jsou vyčerpány bojem; 2. kolísající střední živly (maloburžoazní demokracie) se už dostatečně kompromitovaly před lidem; 3. masy proletariátu jsou prodehnuty touhou provést a podpořit nejráznější akce proti buržoazii.³⁸ V zásadě vznikalo takové rozestavení třídních sil již před skončením války v Německu, Rakousku a Maďarsku, částečně i v Polsku, kdežto u potlačovaných národů nebyla dosud demaskována národní buržoazie, tím méně mohla být kompromitována maloburžoazní demokracie; její představitelé nebyli dostatečně kompromitováni ani v Německu.

Z těchto závěrů však naprosto nevyplývá, že by snad nebylo možno *propagovat* socialistickou revoluci již za války, ať už u nás nebo na Západě. Vše tam, kde byla avantgarda revolučního proletariátu získána pro myšlenku diktatury proletariátu po vzoru sovětské moci v Rusku (Spartakovci v Německu, těšňaci v Bulharsku a členové SDKPiL nebo PPS-levice v Polsku již za války), musili (měli!) se revoluční dělníci ptát: *Jak se připravovat k dobytí moci?* Revoluční dělníci v Evropě však neuměli ještě v roce 1918 ani klást takové otázky, tím méně na ně správně odpovídat. Podle jejich znalostí marxismu z období předmonopolního kapitalismu šlo v roce 1918 buď o buržoazně demokratickou revoluci (to dokazovali pravicoví sociální demokraté) anebo již přímo o socialistickou revoluci (tak smýšlela většina revolučních socialistů-internacionalistů) s nastolením diktatury proletariátu.

Propagace socialistické revoluce stala se nutností zejména při a po skončení války. Z rozboru světové ekonomiky i z rozložení třídních sil 1918–1920 a z přehledu průběhu revolučního hnutí v jednotlivých zemích v tomto období je zřejmé, že v nové poválečné revoluční vlně byly smazávány objektivní rozdíly mezi středojihovýchodním prostorem Evropy a Západem a že i u nás, v Polsku, Rumunsku, Bulharsku, Jugoslávii a ještě více v Rakousku a zejména v Německu, dále v Itálii a částečně i ve Francii i Anglii a také v menších západoevropských státech vznikaly objektivní podmínky socialistické revoluce. Šlo o to, jak radil Lenin v Dětské nemoci v květnu 1920, najít „formu přechodu nebo přiblížení se k proletářské revoluci“.³⁹ Šlo o to, aby podle konstelace třídních sil byly voleny takové formy a vytyčovány takové konkrétní cíle boje, které by zajišťovaly revolučnímu proletariátu spojení proti buržoazii.

To však už přecházíme na otázky strategie a taktiky, které se vymykají rámci této úvahy. Budiž však tu připomenuto, že vyhlášení cíle socialistické revoluce a rozpracování strategie a taktiky k tomuto cíli Komunistickou internacionálou v letech 1919–1920 bylo správné. Nedávno se o tom obšírně vyslovil Palmiro Togliatti,

který potvrdil marxisticko-leninské hodnocení let 1918—1920 jako období, v němž existovaly objektivní podmínky pro uskutečnění diktatury proletariátu, kterýžto cíl byl historicky na pořadu dne. Ovšem vítězství proletariátu záleželo tehdy všude na čase, tj. na tempu rozvoje revolučního hnutí, na rychlosti vzniku revoluční avantgardy a získání jejího rozhodujícího vlivu v masách dělnictva ještě do té doby, než buržoazie a její aparát vyjde z těžké krize.⁴⁰ Nepodařilo se to. Komunisté byli buď málo početní nebo desorientovaní a nezískali potřebnou autoritu v masách (proti dobře organizované sociální demokracii) již v etapě krize panství buržoazie.

Není jisté třeba dodávat, že ze slov P. Togliattiho nikterak nevyplývá, že by si snad komunisté sami prohráli socialistickou revoluci svou slabostí či svými chybami, jak to tvrdí ještě dnes západoevropští sociálně demokratičtí „teorikové“. Nadále je správný Leninův postřeh o tom, že revoluční hnutí z období konce první světové války mělo i v Evropě naději na úspěch, „kdyby Internacionála nebyla bývala v rukou zrádců, kteří v kritické chvíli zachraňovali buržoazii.“⁴¹

A tak ačkoli objektivně zrála situace k zahájení socialistické revoluce v užším smyslu) — v Německu ještě před skončením války, v Rakousku a Maďarsku při skončení a v Polsku a možná i v jiných zemích (Itálie!) brzy po skončení války — nenabýly revoluce v tomto období takového charakteru. Ve většině zemí vlastně existovala jen více či méně silná *revoluční krize*, která nepřerostla v revoluci — pro slabost subjektivních podmínek. Existence marxisticko-leninské strany (nejvyšší komponent subjektivních sil) jako předpoklad socialistické revoluce je zákonitostí socialistické revoluce — zdůrazňuje se v moskevské deklaraci komunistických a dělnických stran v roce 1957. Oprávněně vyzdvihují tuto okolnost jako konečné rozhodující kritérium i Těze ÚV SED ke 40. výročí listopadové revoluce a Těze ÚV PZPR ke 40. výročí založení Komunistické strany Polska. Pravda, nízkou úroveň revolučního uvědomění bylo snad možno nahradit zvýšenou silou živelného revolučního dělnického hnutí (Maďarsko, Bavorsko), avšak jen do časa n ě.

Poznámky

¹ V geografické literatuře se užívá termínu „střední Evropa“ pro Německo, Rakousko, Polsko, Československo a Maďarsko; Rakousko, Maďarsko, část Československa, Rumunsko a část Jugoslávie jsou zahrnovány do „oblasti dunajské“. V historické a politické literatuře před první světovou válkou byly zahrnovány do „východní Evropy“ Rakousko-Uhersko, Rusko a Balkán. Tak označoval tyto země také Lenin (viz Spisy 22, str. 165). V období konce první světové války a po válce považovali Lenin a bolševici všechny evropské země západně od Ruska za „Západ“.

² Přehled diskusí o charakteru listopadové revoluce v Německu 1918 viz ČMM 1958/3—4, str. 401—407.

³ T. Daniszewski, Vliv Říjnové revoluce na rozvoj dělnického hnutí v Polsku, Příspěvky k dějinám KSČ 1958/3—4 (Mezinárodní konference o dějinách komunistických a dělnických stran — Protokol), str. 218. — V poslední době se vyslovují polští historikové (Jabłoński, Kowalski aj.) o letech 1917—1918 v tom smyslu, že šlo o buržoazně demokratickou revoluci (která byla, resp. mohla být první etapou socialistické revoluce), a z toho hlediska kritizují postup mladé KPRP, která usilovala o okamžité nastolení diktatury proletariátu.

⁴ Články J. Švermy, P. Reimana, J. Svobody aj. v „Komunistické revui“ z let 1926—1928, 1931—1932.

⁵ V. Kopecký, Klement Gottwald v Moskvě, Praha 1946, str. 16—17.

⁶ K. Gajan, Příspěvek k založení KSČ, Praha 1954, str. 47.

⁷ Viz k tomu podnětnou úvahu: R. Bauer, Zur Einschätzung des Charakters der deutschen Novemberrevolution 1918—1919, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1958/1, 134.

⁸ Lenin, Spisy 9, str. 22 (Dvě taktiky sociální demokracie v demokratické revoluci). Lenin tu dále zdůrazňuje, že „podmínka subjektivní je nerozlučně spjatá s objektivní“.

⁹ V práci „Proletářská revoluce a renegát Kautsky“ Lenin o tom říká: „Pokoušet se postavit umělou čínskou zeď mezi tou a onou revolucí (rozuměj mezi buržoazně demokratickou a socialistickou)“.

tickou — J. K.), oddělit jednu od druhé čímkoli jiným než stupněm připravenosti proletariátu a stupněm jeho sjednocení s venkovskou chudinou je nejhrubší komolení marxismu, jeho zvlgarizování, nahrazení liberalismem.“ Spisy 28, str. 305.

¹⁰ Lenin, Spisy 33, str. 45.

¹¹ Lenin, Spisy 21, str. 27.

¹² Lenin, Spisy 28, str. 111.

¹³ L. Réti, Maďarská proletářská revoluce 1919 — první následovatelka Velké říjnové socialistické revoluce, Příspěvky k dějinám KSČ 1958/3—4, 248—251.

¹⁴ Lenin, Spisy 29, str. 163.

¹⁵ Lenin, Spisy 22, str. 165.

¹⁶ Lenin, Spisy 19, str. 237: „... v celé východní Evropě (Rakousko a Balkán) a v Asii — tj. v zemích sousedících s Ruskem — buď není ještě zakončeno, nebo teprve začíná buržoazní demokratické přetváření států, které všude na světě vedlo větší nebo menší měrou k ustavování samostatných národních států nebo států s nejbližším a vzájemně příbuzným národnostním složením.“

¹⁷ Viz o tom u F. S. Notoviče, Zachvatničeskaja politika germanskogo imperializma, Moskva 1948.

¹⁸ Lenin, Spisy 23, str. 59—60. — K tomu je třeba dodat, že socialistickou revoluci nechápal Lenin jako přímý akt uchopení moci proletariátem, ale jako celý proces revolučních bojů, vrcholících nastolením moci proletariátu.

¹⁹ Některé rumunské, bulharské, polské a maďarské marxistické práce o období 1917—1918 z let 1950—1956 cituje J. Macůrek, Ohlas Velké říjnové socialistické revoluce v Rumunsku, Bulharsku, Polsku a Maďarsku, sborník Velká říjnová socialistická revoluce v dějinách a kultuře Československa, Praha 1958, 78-85. — Z novější bulharské literatury uvádíme: Christo Christov, Vlijanije VOŠR na revolucionnoje dviženije v Bolgarii, sborník Meždunarodnoje značenije VOŠR, Moskva 1958 (MZVOŠR); týž, Revolucionnata kriza v Bálgarii 1918—1919, Sofía 1957; M. A. Birman, Revolucionnyj krizis v Bolgarii, Moskva, 1957; P. Georgiev, Vliv VŘSR na Bulharsko, Příspěvky k děj. KSČ 1958/3—4.

²⁰ F. Čulinović, Odjeci Oktobra u jugoslovenskim krajevima, Zagreb 1957; A. Lebl, Sindikalna borba agrarnog proletarijata, Beograd 1955; J. A. Pisarev, Sozdanie Serbo-Chorvatovo-Slovenskogo gosudarstva i revolucionnoje dviženije v 1917—1919 gg., sborník MZVOŠR.

²¹ P. Konstantinescu—Jasi a M. Roller, Podjem revolucionnogo dviženija v Rumynii 1917—1922 gg., MZVOŠR; Institut istorii partii, Vlijanie VOŠR na Rumynii, sborník Velikaja Okt. rev. i mirovoje osvoboditelnoje dviženije (VORMOD), Moskva 1957; Documente din istoria Partidului Communist din România I, II, Bukurest 1953 a 1956.

²² Bibliografické údaje o hnutí v Haliči viz v Ukrajinském historickém časopise (Ukrajinskýj istoričnyj žurnal) 1957/1958.

²³ Bohatou polskou literaturu o ohlasu Říjnové revoluce shrnuje viz zpráve Polští historikové o obnovení Polska roku 1918, ČSČH 1959/4.

²⁴ K výkladu čs. marxistické literatury o období 1918—1920 viz úvahu K. Pichlika v časopise Historie a vojenství 1959/4.

²⁵ L. Réti, Vengerskaja Sovetskaja respublika — detščje VOŠR, sborník MZVOŠR; A. Nemes, Velikaja Okt. soc. rev. i razvítije revolucionnych sil v Vengrii v 1917—1918 godach, sborník VORMOD I.; Magyar munkásmozgalom a Nagy Októberi szocialista forradalom győzelmét követő forradalmi fellendülés időszakában. 1917—1919, Budapest 1956.

²⁶ Lenin, Spisy 28, str. 149. — Bibliografii o dělnickém hnutí v Rakousku uvádí M. V. Turok Očerki po istorii Avstrij, Moskva 1955. — Viz dále Weg und Ziel 1958/11.

²⁷ Přehled literatury o Německu roku 1918 viz v ČMM 1958/3—4.

²⁸ Lenin, Spisy 28, 154—155.

²⁹ O počtu zajatců v Rusku informuje E. Brandström, Unter Kriegsgefangenen in Russland und Sibirien 1914—1920, Berlin 1920 (překlad ze švédštiny). Podrobný obsah knihy (autorka je dcerou švédského vyslance v Rusku) uvádí J. Kudela v Naší revoluci IV, str. 310. O počtu Poláků v Rusku viz staf W. Najdus, Uchodźcy polscy v Rosji, Kwartalnik historyczny 1957/6 (více než půldruhého miliónu Poláků — kromě zajatců z rakousko-uherské, popřípadě i z německé armády!). — O významu vracejících se zajatců z Ruska do Maďarska, Německa a Rakouska viz Lenin, Spisy 29, str. 155.

³⁰ Lenin, Spisy 29, str. 92 — a další projevy.

³¹ H. Beyer, Von der Novemberrevolution zur Räterepublik in München, Berlin 1957.

³² T. Hajdu, Tanácsok Magyarországon 1918—1919, Budapest 1958.

³³ 12. November 1918 (Ein Drama in Zitaten), Weg und Ziel 1958/11, str. 897—898.

³⁴ Lenin, Spisy 29, 167—168. Lenin zároveň upozorňoval, že polští dělníci stojí většinou na stanovisku sociál-patriotismu.

³⁵ Hodnocení této akce u Lenina, Spisy 29, 533—534.

³⁶ Lenin, Spisy 30, str. 422.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Lenin, Spisy 31, str. 89.

³⁹ Tamtéž, str. 87.

⁴⁰ P. Togliatti, O Třetí internacionále, Rinascita 1959/7—8.

⁴¹ Lenin, Spisy 30, str. 423.

Резюме

О ХАРАКТЕРЕ РЕВОЛЮЦИОННЫХ ДВИЖЕНИЙ И РЕВОЛЮЦИИ В ЮГОВОСТОЧНОЙ И СРЕДНЕЙ ЕВРОПЕ В 1917—1920 гг.

Из сводки мнений о ходе нашего 28 октября 1918 г., именно о значении Октябрьской революции в Германии, и также из работ польских историков о восстановлении польского государства вытекает, что при решении вопроса о характере революции 1918 года (и вообще во всем периоде 1917—1920/22 гг.) дело заключалось главным образом в решении двух вопросов:

1. в оценке революции или ее соответствующего этапа как заключительного действия, которым были свергнуты реакционные династии и которое привело либеральную или национальную буржуазию к власти;

2. в вопросе „в чем было дело?“ в то время, или в чем могло быть или должно было быть дело, к какой революции должен был приготовляться пролетариат и насколько сильной являлась объективная историческая тенденция социалистической революции.

Революции с осени 1918 г. стали буржуазно- демократическими по своим объективным демократическим задачам („объективно- общенардным задачам“ у малых угнетенных народов), а главное, своими результатами: гегемонией национальных буржуазий в революционном движении угнетенных народов, или установлением правительства либеральной буржуазии и правых социалистов у побежденных больших народов. Одновременно участие пролетариата в революциях и форма его борьбы против господствующих классов накладывали революциям уже в 1917—1918 гг. пролетарский характер особенно в Германии, также в Австрии и Венгрии уже в конце войны, и скоро после войны в других государствах, как в Польше. Попытки сделать и совершить пролетарские революции с осени 1918 г. окончились неудачей вследствие предательства правых социалистов и по слабости субъективных условий, по низкой степени революционного сознания рабочего класса. Тенденция к пролетарским революциям проявилась на короткое время весной 1919 г. в Венгрии и снова в Германии, была также очевидна в Польше, Австрии, Италии и других странах. Во время достижения высшей степени революционного движения летом 1920 г. стало уже почти невозможным осуществить пролетарскую революцию вследствие того, что буржуазии удалось реставрировать государственный аппарат, включая полицию и армию.

Й. К.

Zusammenfassung

ÜBER DEN CHARAKTER DER REVOLUTIONSBEWEGUNG UND DER REVOLUTIONEN IN SÜDOST- UND MITTELEUROPA IN DEN JAHREN 1917—1920

Aus der Übersicht der Meinungen z. B. über den Lauf unseres 28. Oktobers 1918 und besonders über die Bedeutung der Oktober-Revolution in Deutschland und auch aus den Arbeiten der polnischen Historiker über die Erneuerung des polnischen Staates ist es klar, dass es sich bei der Lösung des Charakters der Revolution von 1918 (und überhaupt in dem ganzen Zeitabschnitt 1917—1920) um zwei Sachen oder Fragen handelt:

1. Um die Beurteilung der Revolution oder der dazu gehörigen Etappe als einer verwirklichten Handlung, durch welche die reaktionellen Dynastien gestürzt wurden und die „liberale“ Regierung oder die Regierung der nationalen Bourgeoisie errichtet wurde.

2. Um die Frage „worum hat es sich gehandelt?“ in dieser Zeit, nämlich *worüber konnte oder sollte es sich handeln*, zu welcher Revolution sollte sich das Proletariat vorbereiten und wie stark die *objektive historische Tendenz zu der sozialistischen Revolution* war.

Die Revolutionen von Herbst 1918 wurden bürgerlich-demokratisch durch ihre objektiven, demokratischen Aufgaben („objektive totalnationale Aufgaben“ bei den kleinen und unterdrückten Nationen) und besonders durch ihre Ergebnisse so wie: die Hegemonie der nationalen Bourgeoisien in der revolutionären Bewegung der unterdrückten Nationen und die Errichtung der liberalen Regierung der Bourgeoisie und der rechtsorientierten Sozialisten bei den besiegten Nationen. Gleichzeitig haben aber die Teilnahme des Proletariats und die Formen seines Kampfes gegen die herrschenden Klassen schon in den Jahren 1917—1918 den Revolutionen, besonders zu Ende des Krieges, in Deutschland aber auch in Österreich und in Ungarn, anderswo dann bald nach dem Kriegsende (Polen) ihren proletarischen Charakter aufgedrückt. Die proletarischen Momente der Revolutionen im Herbst 1918 haben aber wegen den schwachen subjektiven Bedingungen, der niedrigen Stufe des revolutionistischen Bewusstseins der Arbeiter nicht überwogen. Die Tendenz der Proletar-Revolutionen hat sich im Frühling des Jahres 1919 in Ungarn und Deutschland auf eine kurze Zeit durchgesetzt, war offenkundig auch in Polen, Österreich, Italien und in anderen Ländern. Im Sommer 1920, wann die revolutionäre Arbeiterbewegung ihre höhere Stufe erreichte, war es fast unmöglich die sozialistische Revolution durchzuführen; die Bourgeoisie hat schon zu dieser Zeit den Staatsapparat (einschliesslich der Polizei und Wehrmacht) restauriert.

J. K.